

Ён ніколі не памрэ

Справы і спакусы Францыска, «доктара свабодных навук»

Жывы тыгровы пітон з імем Зіна пару метраў даўжынёй, пластычны і гладкі, палахліва ўецца ў акцёрскіх руках і кладзецца на спіну галоўнага героя. «Дзяўчынка на шары» Пабла Пікаса паціху перасякае сцэну. Персанаж з далёкіх стагоддзяў паліць электронную цыгарэту, а пазней, вярнуўшыся з таго свету, спускаецца ў залу да глядачоў, трымаючы ў руках кальян. На цыркавым ровары ў беласнежнай балетнай пачцы праносіцца вястун і далікатны анёл з белымі крыламі. Кніга ў руках першадрукара ўспыхвае сапраўдным агнём. Юная гераіня Маргарыта ходзіць на пуантах. Не, яна не круціць футэ, але здаецца, што лунае над зямлёй, таму што ўся паветраная і нерэальная. А Д'ябалспакуснік пстрыкае фотаапаратам і робіць здымкі, пакідаючы сляды грахоў для будучых пакаленняў. Знойдзецца месца і для ўспамінаў пра Чарнобыль, калі з'явіцца дэзактыватары ў рэспіратарах і дапамогуць доктару, які жыў 500 гадоў таму, спраўляюцца з чумой.

Такі свет, поўны загадак і нечаканых рашэнняў, прыдумаў магілёўскі рэжысёр Саўлюс Варнас для спектакля «Скарына».

«Доктарам свабодных навук» назваў драматург Мікалай Рудкоўскі сваю п'есу пра Францыска Скарыну. І гэта вельмі правільнае рашэнне, бо, здаецца,

усе ведаюць гэтае імя, ды мала што вядома пра яго сапраўднае жыццё. Свабодна падарожнічаючы па Еўропе пяць стагоддзяў таму, лекар і багаслоў, асветнік і прадпрымальнік, навуковец і член масонскага таварыства мог валодаць усімі навукамі таго часу. Аднак у якасці прыярытэту ён выбраў кнігу — рэч, мала зразумелую яго сучаснікам, бессэнсоўную для непісьменных, якая не прыносіць даходу багатым, небяспечную для рэлігійных фанатыкаў.

У цэнтры гэтай першай прэм'еры ў гонар знакамітага першадрукара Францыска Скарыны зусім не гістарычнае даследаванне і дакладныя факты біяграфіі. Так, уласна, у гэтым выпадку цяжка і неабавязкова быць дакументальнымі. У рэшце рэшт, хто з упэўненасцю можа сказаць, пра што думаў і што ладзіў гэты чалавек 500 гадоў таму? А гэта ж і ёсць самае важнае — яго думкі і ўчынкі, што зрабілі яго вялікім і захавалі след у гісторыі. У мастака тут велізарнае поле для фантазіі.

Першым у сувязі з будучым спектаклем стаў фантазіраваць рэжысёр Саўлюс Варнас. Трэці год ён жыве ў Беларусі. Да гэтага была Літва, Вільня. Там у маленькім дворыку Старога горада ёсць помнік, прысвечаны Скарыну. Варнаса даўно зацікавіў гэты чалавек, які мог належаць Літве, Чэхіі, Германіі, Беларусі, усёй Еўропе, па якой падарожнічаў, даказваючы, што КНІГА — святая, асабліва Біблія, якую ён пераклаў на беларускую мову. Рэжысёр не надта любіць логіку на сцэне, аддаючы перавагу духоўнай практыцы і асацыяцыі. Варнас шукаў літаратара, які будзе адпавядаць яго задумам. Знайшоў яго ў асобе Мікалая Рудкоўскага.

Магчыма, Рудкоўскі не стаў бы пісаць па замове. У сваёй творчасці ён далёкі ад рэалізму, захапляецца новымі формамі. Тут жа намеры рэжысёра і драматурга супалі. А неўзабаве Рэспубліканскі тэатр беларускай драматургіі і Нацыянальная бібліятэка абвясцілі конкурс на лепшую п'есу пра Скарыну ў юбілейны год беларускага кнігадрукавання. Фінансава іх падтрымаў Беларусбанк. На разгляд журы паступіла 32 п'есы. Якое ж было здзіўленне, калі менавіта Рудкоўскі атрымаў галоўную прэмію! У яго п'есе і новым спектаклі стрыжнем стаў лёс таленавітага мастака, якога выпрабоўваюць абставіны жыцця. Па сутнасці, кожны геній у чымсьці Фаўст, які жадае спасцігнуць ісціну. На яго шляху заўсёды з'яўляецца Д'ябал — Мефістофель. Скарыну прапануюць спакусы. Замест кніг — юную Маргарыту. Замест кніг — дабрабыт абывацеля. Замест кніг — сына. Легенда пра доктара Фаўста нарадзілася вельмі даўно ў еўрапейскім фальклоры. Павандравала па часах і краінах, натхняючы майстроў слова. Абессмяроціла вялікага Гётэ, які прысвяціў сваёй кнізе 70 гадоў жыцця. Плаўна перацякла ў наш час, страціўшы рэлігійныя карані, засяродзіўшыся на вечнай адзіноце творчай асобы. Ды ці мала яшчэ асацыяцый можа выклікаць гэтая амаль біблейская гісторыя!

Маё параўнанне з Фаўстам дазваляе выказаць здагадку, што Скарына — гэта Фаўст. Майстар — гэта Мефістофель. Артысты Іван Трус і Васіль Галец нябачна звязаныя адзінай ніткай спакус, выпрабаванняў. Скарыну ў маладосці іграе артыст Іван Трус, яго герой — цікавая асоба:

— Найперш ён быў чалавекам — глыбокім, які сумняваецца. Чалавекам, якому давялося прайсці праз многія выпрабаванні. Перачытаў пра яго дзясяткі кніг. Думку акцёра падтрымлівае рэжысёр Саўлюс Варнас: — Не было мэты аднавіць жыццё Скарыны. Куды важней распавесці пра духоўныя памкненні філосафа і мысляра. Пра яго рашучасць зрабіць нешта немагчымае. Гэтым немагчымым былі кнігі.

Спектакль пачынаецца са спрэчкі Скарыны і Майстра. Адзін — каля сцэны. Другі — у канцы глядзельнай залы. Страла запушчана. Публіку не пакінуць у спакоі, уцягнуць у дыскусію, загрузыць філасофскімі думкамі і сучаснымі асацыяцыямі. Нехта з тых, што сядзяць у зале, будзе адбівацца, не захоча ўдумвацца, палічыць форму размовы пра першадрукара занадта мудрагелістай, малазразумелай. Хтосьці ўбачаным і пачутым захопіцца, таму што спектакль правядзе Францыска Скарыну скрозь розныя часы і верне нам, цяперашняму пакаленню. Тэатр не прапануе лёгкага шляху, і, магчыма, спектакль у кімсьці выкліча раздражненне. Тады ўжо ні тыгровы пітон, ні анёлы на роварах не выратуюць. Але яны ж з'явіліся не дзеля забаўкі публікі. Яны матэрыялізаваліся з разважанняў і фантазіі. У спектаклі закладзена метафізічная сувязь паміж душой і целам, лёсам і чалавекам, Богам і яго тварэннем. Вымярэнне асобы галоўнага героя — філасофскае, паэтычнае, рэлігійна-ўзвышанае, ён прыўзняты над побытам. Прасунуты тэатр сённяшняга дня паказвае схаваныя пачуцці, сітуацыі і канфлікты, хаваючы пры гэтым само мастацтва паказу. Усё засяроджана на пластыцы і гаворцы акцёраў. У рэшце рэшт, тэатр — гэта ўсё ж гульня. На сцэне гульня становіцца жыццём. Складаная павязь спектакля, зразумела, бянтэжыць глядача. Мастацтва заўсёды шукае новыя сэнсы і будзе тое, чаго дагэтуль не было. Са сцэны ідзе пасланне аб жыцці. Публіцы трэба будзе ўлавіць унутраныя ўзаемаадносіны часу, зрабіць праекцыю яго ў сённяшні дзень.

Біблія — пачатак і завяршэнне ўсёй чалавечай мудрасці. У яе перакладзе на беларускую мову — подзвіг першадрукара. Незразумелае яго сучаснікам слова «пераклад» у спектаклі тлумачаць як замену старых слоў на новыя. Член журы конкурсу Анатоль Бутэвіч, пісьменнік, гісторык, грамадскі дзеяч, кажа:

— Акрамя імя мала што ведаюць пра Скарыну. Я б таксама не стаў пісаць простую біяграфію. Гэта сёння нецікава. Ісці следам за глядачом — не лепшая дарога. Трэба весці за сабой.

У пастку біяграфічнай і так званай «дацкай» п'есы патрапіць лёгка. Глядач чакае ілюстрацыі, праўдападобнасці, дакладнасці дэталяў, якія ўсім добра вядомыя. Аднак хто з упэўненасцю можа сказаць, што і як было 500 гадоў таму?! І толькі сапраўдныя майстры здольныя адсочваць вялікія драматычныя ўзаемасувязі, шукаць агульнае ў тым, што перажывалі героі тады і што перажываюць сёння. Яны адводзяць як выдуманых, так і рэальных персанажаў у краіну мар, жаданняў, страху, зносін з мёртвымі, падказак Усявышняга. Яны дадаюць да вядомага новага радкі і вобразы. Для чаго? Каб закранула за жывое. Каб перавярнула наша жыццё, пераканала, прымусіла сумнявацца, думаць, падагравала эмоцыі.

Нехта калісьці вырашыў, што любы біяграфічны твор павінен быць прызначаны для школьнікаў. Ім неабходныя павучальныя ўрокі і крыху пафасу. Выгадаванае на лічбавых тэхналогіях пакаленне ўсё ж аддае перавагу яркай візуалізацыі, апакаліптычным і ўтапічным матывам, жаданню гаварыць на складаныя тэмы з дапамогай кліпавасці і іроніі. Усё гэта маладое пакаленне бачыць на тэлеэкране ды маніторы камп'ютара, але нехта калісьці вырашыў, што гэтага не павінна быць у тэатры.

А тэатр хоча гарэзаваць, гуляць у небяспечныя гульні, быць лабараторыяй, сыходзіць ад сярэднестатыстычнага зручнага ўсім спектакля. Загадзя прадбачацца цяжкасці магілёўскага «Скарыны» па арганізаваных культпаходах школьнікаў. Адны будуць абурацца, іншыя — захапляцца. А, можа быць, гэта і добра, бо ў спрэчках нараджаецца ісціна.

У п'есе ёсць словы: «Людзі сыходзяць, а кнігі застаюцца». Д'ябал прапануе доктару Скарыну мора кніг за жыццё сына. Рашэнне прынятае. У фінале спектакля гучыць:

— Мы чуем тое, што павінны пачуць. І сваю місію таксама. Якой бы яна ні была. Акрамя несмяротнай душы ёсць яшчэ і нашы справы. Са смерцю жыццё не заканчваецца, але мы асуджаныя на смерць, калі не выканаем сваю місію. Калі я ажыццяўляю сваю місію, я ніколі не памру.

Пафаснасць гэтай прамовы — у духу задумы спектакля. Па жанры ён апокрыф. Патаемны, што не ўпісваецца ў звыклы канон.

Таццяна АРЛОВА